

PREKINIO KREDITO RIZIKOS VERTINIMAS VERSLO ĮMONĖSE

Jūratė Každailienė

Lektorė

Vilniaus kolegijos Verslo vadybos fakulteto

Rinkodaros katedra

El. paštas: J.Kazdailiene@vyf.viko.lt

Dalia Daujotaitė

Docentė, daktarė

Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto

Finansų ir mokesčių katedra

El. paštas: Daujotaite@mruni.eu

Verslo įmonių konkurencingumo iššūkiai verčia nuolat analizuoti rinką ir sudaryti kuo palankesnes atsiskaitymo sąlygas. Prekinis kreditas gali būti viena svarbiausių prielaidų įmonių konkurencingumui ir verslui plėtoti. Straipsnyje analizuojama įmonės prekinio kredito nauda verslui, rizikos veiksniai, atskleidžiamos vidinių ir išorinių verslo veiksmų bei prekinio kredito rizikos sąsajos. Atlikti tyrimai leido sudaryti įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodiką. Metodika yra pagrįsta vidinių ir išorinių pirkėjo verslo rizikos veiksmų analize bei apima 12-os finansinių ir nefinansinių rodiklių įvertinimą. Taip pat nustatyta, kad nepaisant tam tikrų trūkumų, metodika yra tinkama taikyti praktikoje.

Reikšminiai žodžiai: *prekinis kreditas, prekinio kredito rizika, prekinio kredito rizikos įvertinimas, finansiniai rodikliai, nefinansiniai veiksniai.*

Įvadas

Prekinio kredito rizikos vertinimo ir valdymo sąsajų tyrimai susilaukė nemažo dėmesio tiek Lietuvos, tiek ir užsienio šalių moksle ir praktikoje. Lietuvoje pirkėjų nemokumo rizikas bei jų valdymo sprendimo būdus nagrinėja Pridotkienė ir Pridotkas (2012), Pridotkienė ir Pekarskienė (2008), Jasienė ir Laurinavičius (2009), Pridotkienė ir Dapkus (2010). Grigonytė ir Sūdžius (2009) gilinasi į verslo mokumo rinkos apžvalgą Baltijos regiono valstybėse bei galimus sprendimus atidėtųjų mokėjimų keliamai rizikai mažinti. Užsienio šalių autoriai daugiau gilinasi į prekinio kredito teorijas (Paul (2007), Bastos ir Pindado (2007), Berlin (2003), Petersen ir Rajan (1997) ir kt.), analizuoja apmokėjimo vėlavimo priežastis (Paul ir Boden (2012)), kredito rizikos veiksmus (Graham (2000)), pateikia finansinių įstaigų kliento kredito rizikos vertinimo metodikas (Костюченко (2010), Жарикова (2010)). Daugelis minėtų tyrimų yra daugiau teorinio pobūdžio

ir tik nedaugelis autorių, kaip Прудников (2011), Ходарев (2009), pateikia konkrečias metodikas kliento nemokumo rizikai įvertinti.

Atlikti tyrimai leidžia teigti, kad Lietuvoje nėra sukurtos vieningos prekinio kredito rizikos vertinimo metodikos, kurią galėtų taikyti Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo įmonės.

Tyrimo objektas – įmonės prekinio kredito rizika.

Tyrimo tikslas – sukurti įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodiką, tinkamą taikyti Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo įmonėms.

Tyrimo metodai – informacijos rinkimo, lyginimo, apibendrinimo, eksperto vertinimo, ekonominės–finansinės analizės.

1. Prekinio kredito teoriniai aspektai

Žodis „kreditas“ yra kilęs iš lotyniško žodžio *credere*, kuris reiškia tikėti, pasitikėti (Paul, Boden, 2012). Kaip teigia Jasaitienė ir Laurinavičius (2009), paprastai išskiriamos dvi kredito formos – piniginis ir prekinis kreditas. Pagrindinė piniginio kredito rūšis – bankinis kreditas, o prekinis kreditas dar vadinamas pardavėjo arba tiekėjo kreditu. Pasak šių autorių, tiekėjo kreditai ypač svarbūs mažoms ir vidutinėms įmonėms.

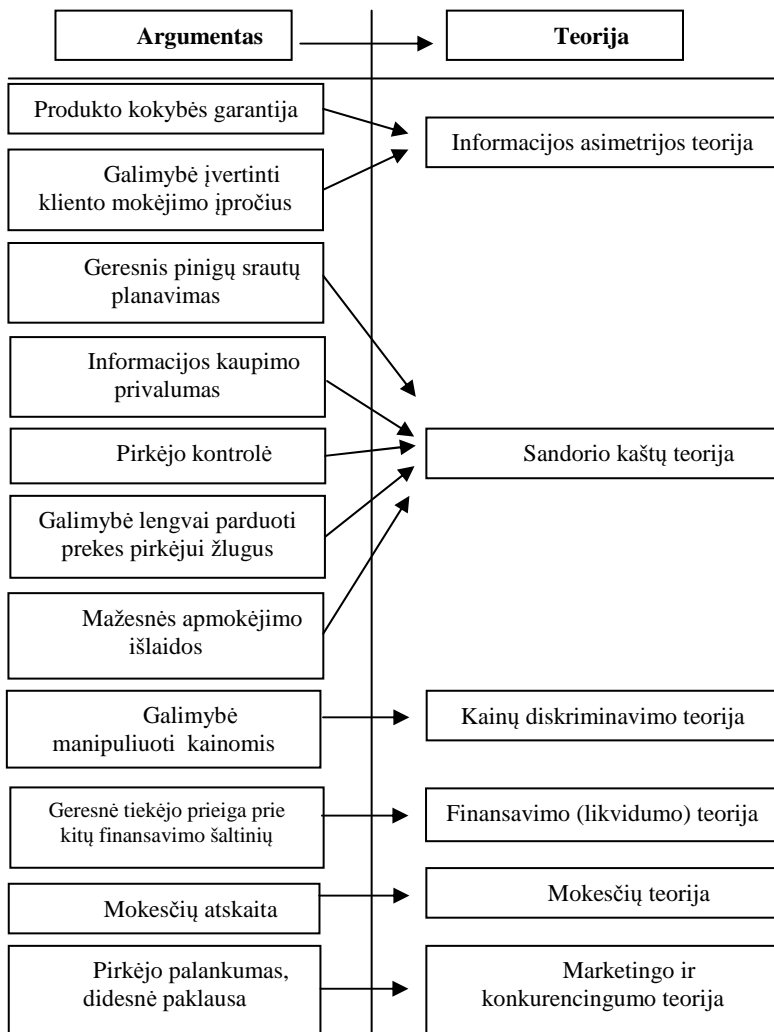
Prekinis kreditas mokslinėje literatūroje apibūdinamas dvejopai – kaip tam tikra atsiskaitymo už prekes sąlyga (Kancerevyčius, 2009; Wilson ir Summers, 2002; Pike ir Cheng, 2001) ir kaip paskola (Nilsen, 2002; Berlin, 2003). Vis dėlto, pardavėjas yra ne finansinė institucija, ir jo tikslas yra parduoti prekes, o ne finansuoti pirkėją ir gauti iš to naudos. Taigi prekinio kredito, kaip banko paskolos, koncepciją reikėtų atmesti ir traktuoti prekinį kreditą taip, kaip siūlo Pridotkienė ir Snieškienė (2011): „prekinis kreditas – tai nefinansinių paslaugų įmonės prekių pardavimas prekybos partneriui, kai už parduodamas prekes atsiskaitoma po tam tikro iš anksto sutarto laikotarpio mainais tikintis tam tikros materialios ir nematerialios naudos.“

Remiantis šia koncepcija, prekės ar paslaugos tiekėjas, suteikdamas prekinį kreditą, tikisi tam tikros materialios ir nematerialios naudos. Priešingu atveju, jis nebūtų linkęs prisiimti prekinio kredito rizikos ir finansuoti pirkėją. Kaip teigia Paul ir Boden (2011), intuityviai tiekėjas visada turėtų reikalauti neatidėliotino apmokėjimo. Taigi tikslinga išsiaiškinti, kodėl įmonės tiekėjos sutinka suteikti prekinį kreditą ir kam įmonėms pirkėjoms jis reikalingas.

Mokslinės literatūros analizė atskleidžia visą grupę tradicinių prekinio kredito teorijų. Dar 1997 m. Peterson ir Rajan išskyrė tris tuomet mokslinėje literatūroje žinomas patikimiausias prekinio kredito egzistavimo teorijas – finansinės naudos, kainų diskriminacijos bei sandorio kaštų. Paul (2007), Bastos ir Pindado (2007), Pridotkienė ir Snieškienė (2011) analizavo tradicines prekinio kredito teorijas, jų trūkumus bei pateikė naujų įžvalgų, susijusių su prekinio kredito suteikimo motyvais. Apibendrinant šių autorių išsakytas mintis, galima išskirti 6 pagrindines prekinio kredito teorijas (žr. 1 pav.).

Informacijos asimetrijos teorija. Kai pardavėjai nėra tikri dėl pirkėjo kreditingumo ir finansinės gerovės, o pirkėjai nesijaučia tikri dėl įsigyjamų prekių ar paslaugų kokybės, jie negali priimti geriausių pardavimo ir pirkimo sprendimų.

Prekinis kreditas padeda išspręsti šią informacijos asimetrijos problemą, nes jis suteikia pirkėjui pakankamai laiko išbandyti produktą ir įvertinti jo kokybę (Paul, Boden, 2012). Suteikdamas prekinį kreditą su dviem apmokėjimo sąlygomis (sumokant anksčiau ir gaunant nuolaidą arba sumokant be nuolaidos pasibaigus sulygtam kredito terminui) tiekėjas gali surinkti vertingą informaciją apie kliento kreditingumą ir finansinę gerovę, įvertindamas jo mokėjimo įpročius bei galimybę pasinaudoti ankstyvesnio apmokėjimo teikiamais privalumais (Paul, 2007).

1 pav. Prekinio kredito teorijos

Šaltinis: sudaryta autorių pagal: Petersen ir Rajan, 1997; Bastos ir Pindado, 2007; Paul, 2007; Pridotkienė ir Snieskienė, 2011 ir kt.

Sandorio kaštų teorija. Pirmasis šią teoriją išskėlė Schwartz (1974). Jis teigė, kad pirkėjai patiria naudos, jeigu sąskaitos yra kaupiamos ir apmokamos periodiškai. Be to, prekinis kreditas duoda laiko pirkėjams suplanuoti netikėtus pirkinius, įgalina juos geriau prognozuoti būsimus pinigų srautus bei palengvina pinigų srautų valdymą. Petersen ir Rajan (1997) išskyrė tris kaštų pranašumo šaltinius: informacijos kaupimo, pirkėjo kontrolės ir galimybės lengvai parduoti prekes pirkėjo žlugimo atveju.

Kainų diskriminavimo teorija. Kadangi produkcijos paklausa kinta, tiekėjai gali manipuliuoti prekių kainomis, suteikdami skirtingas apmokėjimo sąlygas skirtingiems klientams. Kaip teigia Paul (2007), tiekėjai gali leisti pirkėjui uždelsti apmokėjimą arba gali pasiūlyti didesnes nuolaidas už išankstinį apmokėjimą tik išskirtiniams klientams. Tokiu būdu prekinis kreditas tampa įmonės kainų politikos dalimi.

Finansavimo (likvidumo) teorija. Įmonės, kurios turi puikius kredito reitingus, gali nebrangiai gauti trumpalaikį finansavimą iš banko. Taigi finansiškai skaidrūs ir patikimi tiekėjai, kuriems išorinis finansavimas yra lengvai prieinamas, yra linkę atlikti finansinių tarpininkų vaidmenį finansuodami pirkėjo įsigijimus. Kita vertus, prekinis kreditas kartais yra vienintelis finansavimo šaltinis įmonėms dėl jų dydžio, reputacijos, turto pobūdžio ar produkcijos (Paul, 2007).

Dar vienas prekinio kredito privalumas yra tas, kad prekinis kreditas yra gana pigus finansavimo šaltinis. Nepaisant to, kad kai kuriuose finansų vadovėliuose teigiama, jog prekinio kredito palūkanos siekia net 40%, Chluddek (2011) argumentuotai įrodo, kad realiai prekinio kredito palūkanos, jei klientas nepasinaudoja ankstyvojo apmokėjo nuolaida, siekia tik apie 5,5–9 %. Negana to, Lietuvoje prekinis kreditas vis dar dažnai yra neatlygintinas ir suteikiamas be jokio užstato.

Mokesčių teorija. Brick ir Fung (1984) rekomenduoja, lyginant prekinio kredito išlaidas su kitomis finansavimo alternatyvomis, įvertinti mokesčių efektą. Pagrindinė priežastis yra ta, kad jei tiekėjo ir pirkėjo pelnas apmokestinamas skirtingais mokesčio tarifais, jie turi skirtingas skolinimosi išlaidas, kadangi mokamos palūkanos mažina apmokestinamąjį pelną. Autorių hipotezė teigia, kad įmonės, kurių pelnas apmokestinamas didesniu pelno mokesčio tarifu, yra dažniau linkę siūlyti prekinį kreditą (Bastos ir Pindado, 2007).

Marketingo ir konkurencingumo teorija. Pasak Pridotkienės ir Snieškienės (2011), iš potencialių tiekėjų, siūlančių pagal kainą ir kokybę analogiškas prekes, pirkėjas pasirenks tą, kuris pasiūlys palankesnę sandorį, t.y. prekinį kreditą. Taigi šiuo atveju tiekėjo patiriama nauda pasireiškia per pirkėjo palankumą. Kita vertus, pirkėjas jausis moraliai atsakingas ir toliau bendrauti su kreditan pardavusiu tiekėju.

Atlikta prekinio kredito teorijų analizė leidžia suformuluoti pagrindinius prekinio kredito privalumus. Pirkėjui šis finansavimo šaltinis yra pigus bei prieinamas. Jis palengvina pinigų srautų planavimą, suteikia apmokėjimo lankstumą bei prekės kokybės garantiją. Tuo tarpu tiekėjui jis yra naudingas, nes didina jo konkurencingumą, padeda pritraukti naujų klientų, įgyti jų palankumą, išplėsti pardavimo apimtį. Jis supaprastina pinigų srautų planavimą bei suteikia

galimybę manipuluoti kainomis. Vis dėlto, tiekėjui šis atsiskaitymo būdas bus naudingas tik tuomet, jei pirkėjų atsiskaitymų valdymo procesas bus organizuojamas efektyviai, jei bus tinkamai įvertinama kliento nemokumo rizika.

2. Prekinio kredito rizikos ypatumai

Prekinis kreditas visada yra susijęs su rizika ir galimais nuostoliais. Laiku negaudamas apmokėjimo, tiekėjas pats gali susidurti su likvidumo problemomis ar net bankrotuoti. Atlikta mokslinės literatūros analizė leido išskirti šias prekinio kredito rizikos rūšis: kredito, likvidumo, operacinę, rinkos ir teisinę rizika.

Kredito rizika – tai pirkėjo neapmokėjimo už prekes rizika. Jos esmė ta, kad pirkėjas gali arba iš viso nesumokėti arba nesumokėti numatytais terminais (Хромов, 2008; Кувшинов, 2007; Леднев, 2008).

Likvidumo rizika – ši rizika susidaro, kai apmokėjimas vėluoja ir tiekėjas pats susiduria su apyvartinių lėšų trūkumu bei tampa nepajėgus padengti savo įsipareigojimus laiku. Be to, patiriama netiesioginių išlaidų – kuo vėlesnis apmokėjimas, tuo mažesnės pajamos – infliacijos sąlygomis pinigai praranda vertę. Blogiausiu atveju įmonei gali grėsti nemokumas, kuris neretai baigiasi bankrotu (Хромов, 2008; Кувшинов, 2007; Леднев, 2008; Jasienė ir Laurinavičius, 2009).

Operacinė rizika – dažniausiai susijusi su įmonės valdymo bei kontrolės sistemos trūkumais, pardavimo vadybininkų klaidomis. Prekių pardavimas skolon nesąžiningam pirkėjui arba pernelyg didelių kiekių pardavimas skolon gali sukelti finansinių sunkumų (Хромов, 2008; Кувшинов, 2007).

Rinkos rizika – ji pasireiškia galimais nuostoliais dėl rinkos kainų pokyčių bei valiutų kursų pokyčių, jei prekės parduodamos užsienio valiuta (Хромов, 2008; Кувшинов, 2007).

Teisinė rizika – dažniausiai susijusi su netinkamu dokumentų įforminimu, kai pagal galiojančius įstatymus pirkėjui atsiranda galimybė nemokėti laiku. Ši rizika gali būti sumažinama buhalterijos ar teisės departamento darbuotojams kruopščiai patikrinant dokumentus (sutartis, priėmimo–perdavimo aktus), parengiant jų šablonus (Кувшинов, 2007).

Atsižvelgiant į tai, kad minėtos rizikos gali turėti neigiamos įtakos įmonės – kredito teikėjos mokumui ar net lemti jos bankrotą, būtina tinkamai organizuoti pirkėjų skolų valdymo procesą bei imtis priemonių prekinio kredito rizikai mažinti.

Pasak Белоножкова ir Игнатенко (2011), pirkėjų skolų valdymo procesas turėtų būti organizuojamas tokiomis kryptimis: pirkėjų įsiskolinimo susidarymo ir būklės kontrolė, kredito politikos parengimas, klientų reitingavimas, pradelstų įsiskolinimų kontrolė, skolų padengimo pagreitinimo metodai, debitorinio įsiskolinimo padengimo prognozės. Grigonytė ir Sūdžius (2009) pabrėžia, kad siekiant įgyvendinti efektyvią debitorinių įsiskolinimų valdymo politiką įmonėje, labai svarbu, kad klientai bei įmonės personalas būtų informuoti apie įmonės debitorinio įsiskolinimo valdymo politiką, kad nuolat būtų tikrinamas tiek naujų, tiek ir esamų klientų mokumas, įmonių pirkėjų adresas. Puikus įsiskolinimo prevencijos būdas – lanksčių apmokėjimo sąlygų nustatymas. Galiausiai, būtina klientams nuolatos priminti apie uždelstas skolas. Priminimai turėtų būti siunčiami nuosekliai ir, jeigu reikia, pakartotinai (Grigonytė ir Sūdžius, 2009).

Viena svarbiausių ir labiausiai paplitusių prekinio kredito rizikos valdymo priemonių yra prekinio kredito rizikos įvertinimas. Pasak Pridotkienės ir Dapkaus (2011) prekinio kredito rizika įvertinama siekiant išvengti rizikos, t.y. numatant ir įvertinant faktorius, lemiančius neapmokėjimo riziką. Vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių prekinio kredito riziką, yra pirkėjo nemokumas.

Mokslinėje literatūroje, analizuojančioje pirkėjo nemokumo riziką, dažniausiai išskiriami du požiūriai: analizė pagrįsta finansiniais rodikliais ir analizė, pagrįsta tiek finansiniais, tiek ir nefinansiniais rodikliais. Pasak Pridotkienės ir Dapkaus (2011), analizė, pagrįsta vien finansiniais rodikliais, nepateikia pakankamai išsamaus vaizdo. Taigi atliekant tolesnį tyrimą, vertinami tiek finansiniai, tiek ir nefinansiniai pirkėjo verslo rodikliai bei, atsižvelgiant į minėtų autorių rekomendacijas, rizikos veiksniai grupuojami į vidinius bei išorinius pirkėjo verslo rizikos veiksnius.

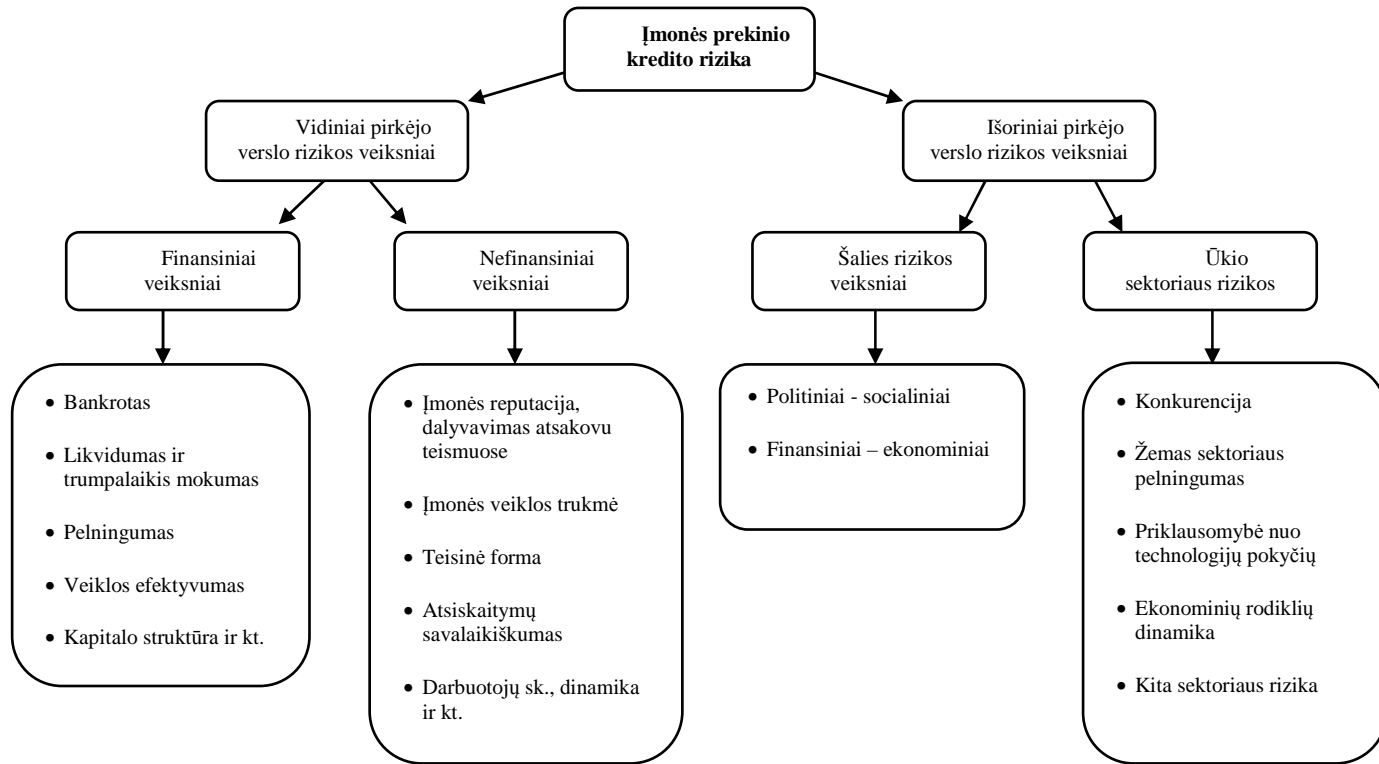
Atlikta išsami įvairių autorių požiūrių, vertinimų ir interpretacijų analizė leido sudaryti prekinio kredito rizikos koncepcijų žemėlapi (žiūrėti 2 pav.). Jame pateikiami pagrindiniai veiksniai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti vertinant prekinio kredito riziką. Prekinio kredito rizikos koncepcijų žemėlapis sudarytas remiantis Pridotkienės ir Dapkaus (2010; 2011), Костюченко (2010), Pridotkienės (2011), Pridotkienės ir Pridotkaus (2012), Жарикова (2010), Прудников (2011), Вишняков (2009), Graham (2000) ir kitų mokslininkų darbais.

Apibendrinant galima teigti, kad prekinio kredito rizika priklauso nuo vidinių ir išorinių pirkėjo verslo veiksnių. Vidinius verslo veiksnius galima suskirstyti į finansinius ir nefinansinius veiksnius, o išoriniai veiksniai apima šalies ir ūkio sektoriaus riziką. Analizuojant finansinius veiksnius, tikslinga įvertinti pelningumo, likvidumo, kapitalo struktūros ir veiklos efektyvumo rodiklius, pinigų srautus ir kt. Nefinansiniai veiksniai – tai įmonės reputacija bei dalyvavimas atsakovu teismuose, veiklos trukmė, atsiskaitymų savalaikiškumas, vadovų ir savininkų kaita, darbuotojų skaičius ir dinamika ir t.t. Šalies riziką lemia pilietiniai neramumai, politinio režimo nestabilumas, nusikalstamumas ir korupcija, aukštas infliacijos lygis, žemi BVP, nacionalinių pajamų, pragyvenimo lygio, pirkėjų perkamosios galios rodikliai ir t.t. Ūkio sektoriaus riziką lemia didelė konkurencija, žemas sektoriaus pelningumas, priklausomybė nuo tiekėjų ir technologinių pokyčių bei kiti veiksniai.

Kadangi pirminio tyrimo metu gautas labai platus rizikos veiksnių sąrašas, tolesnė veiksnių atranka vykdoma remiantis J.Každailienės (2014) atlikto ekspertinio vertinimo rezultatais.

3. Įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodika

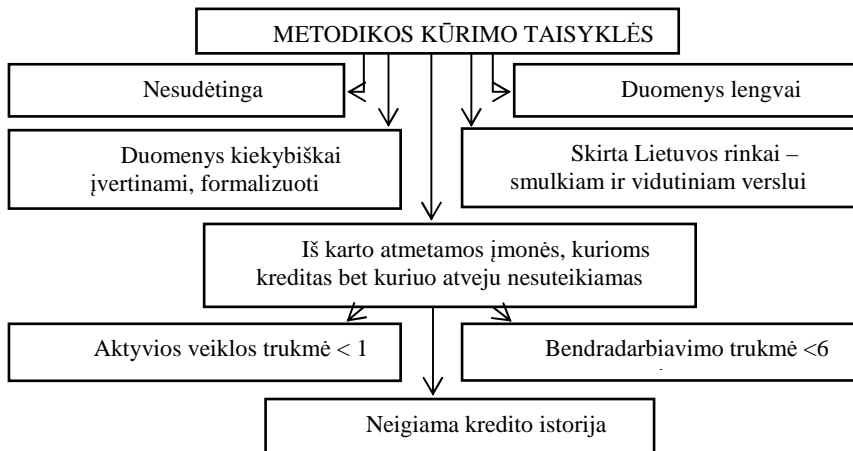
Ekspertinis vertinimas buvo atliekamas dviem etapais – pirmajame etape ekspertų paprašyta eliminuoti mažiausiai svarbius rizikos veiksnius, o antrajame sudarytas 10 svarbiausių veiksnių sąrašas. Taigi vertinant įmonės prekinio kredito riziką turi būti įvertinama: įmonės likvidumas ir trumpalaikis mokumas, įmonės pelningumas, bankroto tikimybė, atsiskaitymų savalaikiškumas, įmonės reputacija bei dalyvavimas atsakovu teismuose, darbuotojų skaičius ir dinamika, aktyvios veiklos trukmė, kapitalo struktūra, pirkėjo ūkio sektoriaus pelningumas, įmonės veiklos efektyvumas.

2 pav. Prekinio kredito rizikos veiksniai

Šaltinis: sudaryta: Každailienė (2014) pagal: Pridotkienę ir Darų, 2011; Жарикова, 2010; Прудников, 2011; Костюченко, 2010 ir kt.

Remiantis Прудников (2011) bei Ходарев (2009) rekomendacijomis, siūloma išskirti keletą pagrindinių metodikos kūrimo taisyklių (3 pav.).

3 pav. Prekinio kredito rizikos įvertinimo metodikos taisyklės

Šaltinis: sudaryta autorių pagal: Прудников, 2011; Ходарев, 2009

Remiantis pateiktomis taisyklėmis, buvo sukurta įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodika. Metodikoje atsižvelgiama į 10 svarbiausių ekspertų išskirtų prekinio kredito rizikos veiksnių bei įvertinama 12 rodiklių. Rodikliai parinkti remiantis Mackevičiaus (2005; 2009), Mackevičiaus ir Silvanavičiūtės (2006), Mackevičiaus ir Valkausko (2010), Ходарев (2009), Прудников (2011), Костюченко (2010), Жарикова (2010), Altman (2001) ir kt. autorių moksliniais darbais, Europos kreditų valdymo asociacijų federacijos (FECMA), vertybinių popierių biržos NASDAQ OMX Vilnius rekomenduojamomis rodiklių skaičiavimo formulėmis bei reikšmėmis įmonės pelningumui, mokumui, kapitalo struktūrai, bankroto tikimybei, veiklos efektyvumui įvertinti. Aktyvios veiklos trukmės bei darbuotojų skaičiaus vertinimo ribos nustatomos atsižvelgiant į Įmonių bankroto valdymo departamento pateikiamus statistinius duomenis. Be to, remiantis Прудников (2011) rekomendacijomis, visi rodikliai įvertinami balais. Maksimali galima balų suma – 100 balų. Įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodikos rodiklių skaičiavimo formulės bei vertinimas pateikiama 1 lentelėje.

Taigi į įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodiką (2 lentelė) autorės rekomenduoja įtraukti vertinimą: einamojo bei greitojo likvidumo rodiklį, įmonės bei ūkio sektoriaus bendrojo ir grynojo pelningumo rodiklį, bankroto tikimybės pagal Altman Z modelį, bendrojo skolos, atsargų ir debitorinio įsiskolinimo apyvartumo rodiklį, įmonės reputacijos, aktyvios veiklos trukmės bei darbuotojų skaičiaus ir dinamikos. Nors vertinant kliento nemokumo riziką tikslinga įvertinti ir skolų tiekėjams apyvartumo rodiklį, tačiau šis rodiklis į metodiką neįtraukiamas, nes jam apskaičiuoti reikalingi duomenys apie kliento medžiagų pirkimus skolon bei skolas tiekėjams. Kadangi nemaža dalis smulkaus ir vidutinio verslo įmonių rengia sutrumpintą finansinių ataskaitų rinkinį, šiuos duomenis gauti būtų sudėtinga.

1 lentelė. Metodikos rodiklių formulės ir reikšmių įvertinimas

Rodiklis	Formulė	Reikšmių vertinimas balais		
		L.gera	Vidut.	Nepat.
Einamasis likvidumas	Trumpalaikis turtas/ Trumpalaikiai įsipareigojimai	10	5	0
Greitasis likvidumas	(Trumpalaikis turtas–atsargos)/ Trumpalaikiai įsipareigojimai	8	4	0
Bendrasis pelningumas	Bendrasis pelnas*100/ Pardavimo pajamos	8	4	0
Grynasis pelningumas	Grynasis pelnas*100/ Pardavimo pajamos	8	4	0
Ūkio sektoriaus: Bendrasis pelningumas Grynasis pelningumas	-	8	4	0
Bankroto tikimybė (Z)	1) $Z' = 0,717X_1 + 0,847X_2 + 3,107X_3 + 0,420X_4 + 0,998X_5$ 2) $Z' = 6,56X_1 + 3,26X_2 + 6,72X_3 + 1,05X_4$	10	5	0
Bendrasis skolos	Visi įsipareigojimai*100/ Turtas	8	4	0
Atsargų apyvartumas	Pardavimo savikaina/ Atsargos	8	4	0
Debitor. įsiskolinimo apyvartumas	Pardavimo pajamos/ Debitorinis įsiskolinimas	8	4	0
Reputacija	-	8	4	0
Aktyvios veiklos trukmė	-	8	4	0
Darbuotojų skaičius ir dinamika	-	8	4	0

Šaltinis: Sudaryta autorių

Remiantis Прудников (2011) ir atsižvelgiant į gautų rodiklių reikšmes, tikslinga išskirti keturias kreditinės rizikos grupes:

- Pirma grupė: 80–100 balų; suteikiamas 30 kalend. dienų atidėjimo terminas;
- Antra grupė: 50–79 balai; suteikiamas 20 kalend. dienų atidėjimo terminas;
- Trečia grupė: 30–49 balai; suteikiamas 10 kalend. dienų atidėjimo terminas;
- Ketvirta grupė: 0–29 balai; atidėjimas nesuteikiamas.

Atidėjimo termino dienų skaičius gali būti ir kitoks. Jis priklausys nuo nusistovėjusios kreditavimo tvarkos įmonėje, konkurentų taikomų atidėjimo terminų ar ūkio sektoriuje nusistovėjusių tradicijų.

Sukurtos metodikos tinkamumą taikyti praktikoje galima patikrinti analizuojant įmones, kurios nuolat vėluoja atsiskaityti arba kurioms jau vykdoma bankroto procedūra. Analizuojant tokių įmonių praėjusių laikotarpių finansines ataskaitas ir

nefinansinius rodiklius bei vadovaujantis sukurta metodika, jos turėtų būti priskiriamos ketvirtai, aukščiausios rizikos grupei.

2 lentelė. Įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodika

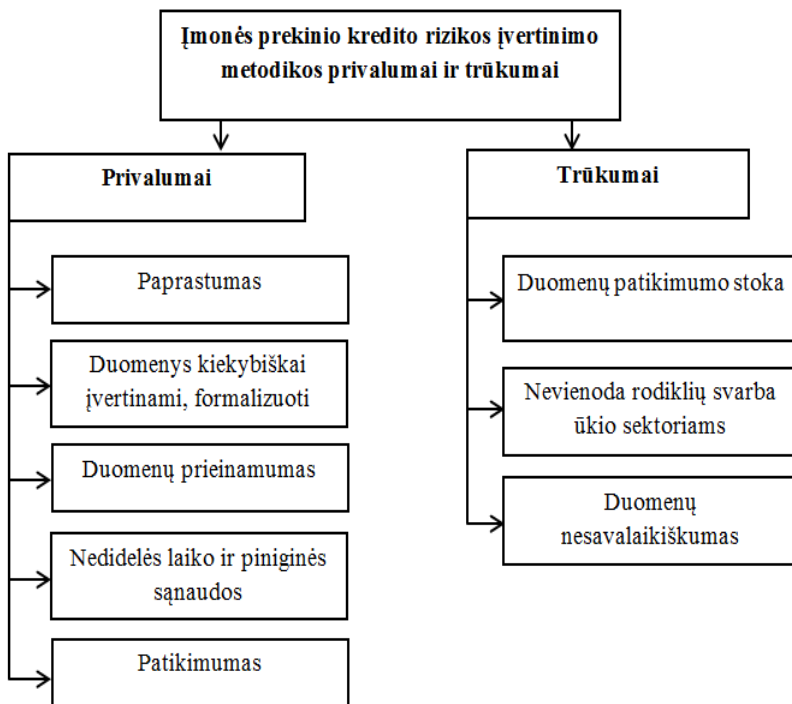
Rodiklis	Max balas	Labai gera reikšmė (10 arba 8 balai)	Vidutinė reikšmė (5 arba 4 balai)	Nepatenkinama reikšmė (0 balų)
Einamasis likvidumas (EL)	10	≥ 2	$1 \leq EL < 2$	< 1
Greitasis likvidumas (GL)	8	≥ 1	$0,5 \leq GL < 1$	$< 0,5$
Bendrasis pelningumas (BPK)	8	Du laikotarpius $>$ vid.ūkio sektoriaus	Kitais atvejais	Ataskaitiniu laikot. $<$ vid.ūkio sektoriaus arba neigiamas
Grynasis pelningumas (GPK)	8	Du laikotarpius $>$ vid.ūkio sektoriaus	Kitais atvejais	Ataskaitiniu laikot. $<$ vid.ūkio sektoriaus arba neigiamas
Ūkio sektoriaus: BPK GPK	8	Abu rodikliai: $\geq 35\%$ $\geq 25\%$	Visais kitais atvejais	Bent vienas: $\leq 7\%$ $\leq 5\%$
Bankroto tikimybė (Z)	10	1) $\geq 2,90$; 2) $\geq 2,60$	1) $1,23 < Z < 2,90$; 2) $1,10 < Z < 2,60$;	1) $\leq 1,23$; 2) $\leq 1,10$;
Bendrasis skolos (BS)	8	$\leq 50\%$	$50\% < BS < 70\%$	$\geq 70\%$
Atsargų apyvartumas	8	Du laikotarpius $>$ vid.ūkio sektoriaus	Kitais atvejais	Ataskaitiniu laikot. $<$ vid.ūkio sektoriaus
Debitorinio įsiskolinimo apyvartumas	8	Du laikotarpius $>$ vid.ūkio sektoriaus	Kitais atvejais	Ataskaitiniu laikot. $<$ vid.ūkio sektoriaus
Reputacija, dalyvavimas atsakovu teismuose	8	Nėra neigiamos informacijos	Nedaug neigiamos informacijos, nėra pralaimėtų bylų	Daug neigiamos informacijos, pralaimėtos bylos
Aktyvios veiklos trukmė (VT)	8	> 10 m	$5 < VT \leq 10$	≤ 5 m
Darbuotojų skaičius ir dinamika (DS)	8	> 10 darbuotojų, nėra staigus sumažėjimo	$3 < DS \leq 10$, Nėra staigus sumažėjimo	≤ 3 darbuotojai ir/arba staigus sumažėjimas ($> 40\text{-}50\%$)

Šaltinis: Sudaryta autorių

4. Metodikos tinkamumo tyrimas

Sukurtai metodikai patikrinti iš Įmonių bankroto valdymo departamento internetinio puslapio <http://www.bankrotodep.lt/> pasirinktos dvi atsitiktinės įmonės – BUAB „Delicus“ ir BUAB „Intranspa“, kurioms 2013 m. pabaigoje pradėta bankroto procedūra. Įmonių pavadinimai yra pakeisti, siekiant nediskredituoti šių įmonių vardo. Bet koks pavadinimų sutapimas su rinkoje veikiančiomis įmonėmis yra atsitiktinis.

Taikant metodiką, buvo patikrinta šių įmonių prekinio kredito rizika 2011 ir 2012 m., t.y. 2 metai iki bankroto procedūros pradžios (Každailienė, 2014). Pagal surinktą balų skaičių UAB Intranspa tiek 2011 m., tiek 2012 m. yra priskirtina ketvirtai rizikos grupei (24 ir 16 balų). Šios rizikos grupės įmonėms prekinis kreditas neturėtų būti suteikiamas. Vertinant UAB „Voladus“ prekinio kredito riziką, 2011 m. gaunama balų suma lygi 36 balams. Vadinasi, įmonės kreditinė rizika yra gana aukšta ir įmonė priskiriama trečiai kreditingumo grupei, kuriai suteikiamas minimalus atidėjimo terminas (iki 10 dienų). 2012 m. balų suma lygi 28 balams, o įmonė priskiriama ketvirtai rizikos grupei, kuriai atidėjimas nesuteikiamas. Tyrimo metu nustatyta, kad sukurta metodika yra tinkama taikyti praktikoje. Atliktas tyrimas taip pat leido išskirti metodikos privalumus ir trūkumus (žr. 4 pav.).

4 pav. Prekinio kredito rizikos įvertinimo metodikos privalumai ir trūkumai
Šaltinis: sudaryta autorių

Įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodikos privalumai:

Metodika yra paprasta, dauguma rodiklių yra nesunkiai ir greitai apskaičiuojami bei lengvai įvertinami. Rodikliams apskaičiuoti nereikia specifinių, gilių finansinių žinių – pakanka minimaliai išmanyti finansinių ataskaitų turinį.

Duomenys kiekybiškai įvertinami, formalizuoti. 7 iš 12 vertinamų rodiklių yra pagrįsti tiksliais skaičiavimais, ūkio sektoriaus rodikliai yra pateikiami Lietuvos Respublikos Statistiko departamento ir vertinami pagal konkrečias, apibrėžtas ribas, įmonės veiklos trukmė ir darbuotojų skaičius yra kiekybiškai įvertinami. Tokiu būdu išvengiama subjektyvių darbuotojų vertinimų.

Duomenys nesunkiai surenkami. Kuriant metodiką, įtraukti tik tokie rodikliai, kuriems apskaičiuoti ir įvertinti galima nesunkiai gauti duomenis. Vertinant BUAB „Delicus“ ir BUAB „Intranspa“ nemokumo riziką visi duomenys buvo gana greitai ir lengvai surinkti pasinaudojus elektronine Juridinių asmenų registro sistema, internetiniais puslapiais <http://eteismai.lt> bei <http://rekvizitai.vz.lt>.

Nedidelės laiko ir piniginės sąnaudos. Įsigyti pageidaujamos įmonės paskutinio ataskaitinio laikotarpio balansą ir pelno nuostolių ataskaitą VĮ Registrų centro internetinėje svetainėje kainuoja 15,50 Lt ir atlikti įmonės įvertinimą pagal sukurtą metodiką užtrunka ne daugiau kaip keletą valandų.

Patikimumas. Atliktas BUAB „Delicus“ bei BUAB „Intranspa“ nemokumo rizikos įvertinimas leidžia teigti, kad sukurta metodika yra gana patikima ir leidžia įvertinti pirkėjo nemokumo riziką.

Įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodikos trūkumai:

Duomenų patikimumo stoka. Kadangi daugelio smulkaus ir vidutinio verslo įmonių finansinės ataskaitos nėra audituotos, iškyla duomenų patikimumo problema. Nėra garantijų, kad sąnaudos teisingai priskiriamos tinkamiems pelno (nuostolių) ataskaitos straipsniams. Todėl bendrojo pelningumo rodiklis gana dažnai gali būti dirbtinai padidintas, neteisingai priskyrus savikainą veiklos sąnaudoms. Be to, siekdamas mokėti mažesnius mokesčius, įmonės dažnai dirbtinai sumažina pelną, todėl ataskaitų duomenys gali būti nepatikimi. Remdamiesi neteisingai sudarytomis finansinėmis ataskaitomis, gausime neteisingą vaizdą apie įmonės finansinę būklę bei jos kreditingumą.

Nevienoda rodiklių svarba ūkio sektoriams. Atliekant BUAB „Delicus“ bei BUAB „Intranspa“ kredito rizikos įvertinimą, paaiškėjo, kad veiklos efektyvumo rodiklių – atsargų apyvartumo bei debitorinio įsiskolinimo apyvartumo rodiklių svarba tam tikrų veiklos sričių įmonėms yra abejotina. Pavyzdžiui, netikslinga vertinti debitorinio įsiskolinimo apyvartumo rodiklį įmonėse, kuriose klientai atsiskaito iš karto arba atsargų apyvartumo rodiklį paslaugų sektoriuje, nes šios įmonės pagal savo veiklos pobūdį neprivalo turėti daug atsargų. Todėl siekiant tikslesnių ir patikimesnių rezultatų, metodiką reikėtų modifikuoti ir pritaikyti atskiriems ūkio sektoriams.

Duomenų nesavalaikiškumas. Kadangi dauguma įmonių metines finansines ataskaitas JAR pateikia tik metų, einančių po ataskaitinių, gegužės mėnesio pabaigoje, iškyla duomenų nesavalaikiškumo problema. Pavyzdžiui, vertindami įmonę metų pradžioje, turime remtis daugiau negu metų senumo finansiniais duomenimis, o per tą laiką įmonės finansinė padėtis galėjo iš esmės pasikeisti.

Vis dėlto, nepaisant minėtų trūkumų, metodika tinkama taikyti praktikoje, nes ji leidžia prognozuoti pirkėjo nemokumo riziką.

Išvados

Prekinis kreditas gali būti viena svarbiausių prielaidų įmonių konkurencingumui ir verslui plėtoti. Ši kredito forma egzistuoja todėl, kad yra naudinga abiem sandorio dalyviams. Pirkėjui šis finansavimo šaltinis yra pigus bei prieinamas. Jis palengvina pinigų srautų planavimą, suteikia apmokėjimo lankstumą bei prekės kokybės garantiją. Tuo tarpu tiekėjui jis yra naudingas, nes didina jo konkurencingumą, padeda pritraukti naujų klientų, įgyti jų palankumą, išplėsti pardavimo apimtį. Jis supaprastina pinigų srautų planavimą bei suteikia galimybę manipuluoti kainomis.

Prekinis kreditas visada susijęs su rizika. Išskiriamos šios prekinio kredito rizikos rūšys: kredito, likvidumo, operacinė, rinkos ir teisinė rizika. Laiku negaudamas apmokėjimo, tiekėjas pats gali susidurti su likvidumo problemomis ar net bankrutuoti. Todėl labai svarbu tinkamai valdyti prekinio kredito riziką. Viena svarbiausių ir dažniausiai naudojamų prekinio kredito rizikos valdymo priemonių – pirkėjo nemokumo rizikos įvertinimas.

Vertinant pirkėjo nemokumo riziką, prekinio kredito rizikos veiksnius siūloma klasifikuoti į vidinius (finansinius ir nefinansinius) ir išorinius pirkėjo verslo rizikos veiksnius (šalies ir ūkio sektoriaus rizika).

Įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimo metodikoje rekomenduojama įvertinti einamojo bei greitojo likvidumo rodiklius, įmonės bei ūkio sektoriaus bendrojo ir grynojo pelningumo rodiklius, bankroto tikimybę pagal Altman Z modelį, bendrąjį skolos, atsargų ir debitorinio įsiskolinimo apyvartumo rodiklius, įmonės reputaciją, aktyvios veiklos trukmę bei darbuotojų skaičių ir dinamiką. Visi rodikliai įvertinami balais. Maksimali galima balų suma – 100 balų. Pagal gautą balų skaičių įmonės ranguojamos į keturias kreditinės rizikos gupes. Ketvirtos – didžiausios rizikos grupės – klientams prekinis kreditas neturėtų būti suteikiamas.

Atlikti tyrimai leidžia teigti, kad sukurta metodika tinkama taikyti praktikoje. Ji yra paprasta, patikima, nereikalauja didelių laiko ir piniginių sąnaudų, duomenys yra lengvai surenkami, kiekybiškai įvertinami bei formalizuoti. Tačiau vertinant pirkėjo nemokumo riziką pagal sukurta metodiką, susiduriama su duomenų patikimumo, savalaikiškumo bei nevienodos rodiklių svarbos ūkio sektoriaus problema. Todėl sukurta metodika galėtų būti modifikuojama ir pritaikoma skirtingiems ūkio sektoriaus.

Literatūra

- Altman E.I. (2001). Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z – Score and ZETA Models – p. 36. Prieiga per internetą:
<http://www.iiiglobal.org/component/jdownloads/finish/648/5737.html>
- Bastos R., Pindado J. (2007). An agency model to explain trade credit policy and empirical evidence// Applied Economics, No.39, p.2631-2642. – ISSN 0003-6846
- Белоножкова Е.Ю., Игнатенко А.А. (2011). Управление дебиторской задолженностью // Проблемы современной экономики: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2011 г.). Челябинск: Два комсомольца, С. 88-90 (online)

- Berlin M. (2003). Trade credit: Why Do Production Firms Act as Financial Intermediaries? // Business Review, Q3, p. 21-28. – ISSN 00077011
- Chludek A.K. (2011). A note on the price of trade credit// Managerial Finance, Vol.37, No 6. p. 565-574. – ISSN: 0307-4358
- Graham A. (2000). Measuring Credit Risk. - Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 141 p. - ISBN: 1- 888998 -74-1
- Grigonytė I., Sūdžius V. (2009). Mokėjimų rizikos įvertinimas Lietuvos, Latvijos ir Estijos rinkose// Verslas, vadyba ir studijos. Vilnius, p.7-20, ISSN 1648-8156
- Jasaitienė M., Laurinavičius A. (2009). Kredito rizikos valdymo įmonėse problemos ir jų sprendimo būdai. // Verslas: teorija ir praktika. Vilnius, Nr.10(1), p.15-29. – ISSN 1822-4202 online
- Kancerevičius G. (2009). Finansai ir investicijos. III atnaujintas leidimas. Kaunas: „Smaltijos“ leidykla. 904 p.- ISBN 978-9955-707-64-6
- Každailienė J. (2014). Įmonės prekinio kredito rizikos įvertinimas// Magistro baigiamasis darbas
- Костюченко Н.С. (2010). Анализ кредитных рисков. Санкт-Петербург: «Скифия». 440 с. - ISBN 978-5-9902065-1-9
- Кувшинов Н. (2007). Методы „борьбы“ с дебиторской задолженностью// журнал „Управление сбытом, №6. Prieiga per internetą: <http://www.executive.ru/blog/tehnolog/85.php>
- Леднев М.В. (2008). Риски при предоставлении коммерческого кредита: природа возникновения и методы// Факторинг и торговое финансирование, №3. Prieiga per internetą: <http://bankir.ru/tehnologii/s/riski-pri-predostavlenii-kommercheskogo-kredita-priroda-vozniknoveniya-i-metodi-minimizacii-1374749/>
- Mackevičius J. (2005). Įmonių veiklos analizė. Informacijos rinkimas, sisteminimas ir vertinimas. Vilnius: TEV. 476 p. – ISBN 9955-680-13-X
- Mackevičius J. (2009). Finansinių ataskaitų auditas ir analizė. Procedūros, metodikos ir vertinimas. Vilnius: TEV. 389 p. – ISBN 978-9955-879-49-7
- Mackevičius J., Silvanavičiūtė S. (2006). Įmonių bankroto prognozavimo modelių tinkamumo nustatymas// Verslas: teorija ir praktika, Vol. VII, No 4, p. 193-202. – ISSN 1648-0627 print, ISSN 1822-4202 online
- Mackevičius J., Valkauskas R. (2010). Integruota įmonės finansinės būklės ir veiklos rezultatų analizės metodika// Verslas: teorija ir praktika, 11(3), p.213-221.- ISSN 1684-0627 print, ISSN 1822-4202 online
- Nilsen J.H. (2002). Trade Credit and the Bank Lending Channel// Journal of Money, Credit and Banking, Vol.34, p.226-253. – ISSN 00222879 (online)
- Paul Salima Y. (2007). Theories of trade credit: A reference article // Credit Management, April, p.20 -22. – ISSN 02652099
- Paul Salima Y., Boden R. (2011). Size matters: the late payment problem //Journal of Small Business and Enterprise Development, Vol.18, Nr.4, p.732-747.- ISSN: 1462-6004
- Paul S.Y., Boden R. (2012). Getting Paid: Lessons for and from SMEs// Association of Chartered Certified Accountants. Prieiga per internetą: <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/small-business/pol-tp-gp.pdf>
- Petersen M.A., Rajan R.G. (1997). Trade Credit: Theories and Evidence// The Review of Financial Studies, Vol.10, Issue 3, p. 661-691. – ISSN 08939454
- Pridotkienė J. (2011). Prekinio kredito rizikos veiksnių vertinimas: rytų ir vakarų rinkų rizikingumas eksportuotojo požiūriu// Ekonomika ir vadyba, p. 273-279. – ISSN 1822-6515

- Pridotkienė J., Pekarskienė I. (2008). Užsienio pirkėjo nemokumo rizikos vertinimo problemos// *Ekonomika ir vadyba*. Kaunas, p.134-135. – ISSN 18226515
- Pridotkienė J., Dapkus M. (2010). Nefinansinių rodiklių įtaka vertinant užsienio pirkėjo nemokumo riziką. // *Ekonomika ir vadyba*, Nr.15, p. 199-205. ISSN 1822-6515
- Pridotkienė J. Dapkus M. (2011). The Model to Evaluate Risk Factors of Exporter – Provided Trade Credit// *Inžinerinė Ekonomika –Engineering Economics*, Nr.22(5), p. 477-484.- ISSN 1392-2785 (print), ISSN 2029-5839 (online)
- Pridotkienė J., Pridotkas R. (2012). Reikšmingų nefinansinių rodiklių nustatymas vertinant eksporto prekinio kredito riziką// *Ekonomika ir vadyba*, p.1016-1020, ISSN 2029-9338
- Pridotkienė J., Snieškienė G. (2011). Prekinio kredito rizikos formavimosi prielaidos eksporto atveju// *Ekonomika ir vadyba*, p.280-286, ISSN 1822-6515 (online)
- Прудников А. (2011). Каким контрагентам можно верить в долг и на какую сумму. Prieiga per internetą: <http://1fin.ru/?id=497>
- Risk assessment in trade (commercial) credit. http://www.fecma.eu/Documents/FECMA%20Risk%20assessment%20chapt%20%203%20_corr%20%20Josef_.pdf
- Schwartz R.A. (1974). An economic model of trade credit// *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, Vol.9, p. 643-657. – ISSN 00221090
- Vertybinių popierių birža NASDAQ OMX Vilnius. (2010). Įmonių finansinė analizė. Rodiklių skaičiavimo metodika. Vilnius, p. 96.- ISBN 978-609-95195-0-0 (online)
- Вишняков А. (2009). Оценка рисков клиента// *Вандербильд*, No12-1, p.62-64.
- Wilson N., Summers B. (2002). Trade Credit Terms Offered by Small Firms: Survey Evidence and Empirical Analysis// *Journal of Business Finance & Accounting*, Vol.29 (3/4), p.317-351. – ISSN 0306-686X (online)
- Ходарев А. (2009). Как оценить платежеспособность покупателя, решая вопрос об отсрочке. Prieiga per internetą: <http://komp72.ru/articles/4/697>
- Хромов М. (2008). Дебиторика, возврат, управление, факторинг. ЦПБ: Питер, 205 с.- ISBN 978-5-91180-849-5
- Жарикова М.В. (2010). Оценка кредитоспособности заёмщика - юридического лица и её роль в управлении кредитным риском. Тамбов. 24 с. – УДК 336.77(076)

ASSESSMENT OF TRADE CREDIT RISK IN BUSINESS COMPANIES

Jūratė Každailienė, Dalia Daujotaitė

Summary

The article's topic is relevant, because the importance of trade credit constantly increases. Trade credit can be one of the most important preconditions for the competitiveness of the enterprise and business development. There is a lack of scientific sources in the field of estimation of trade credit risk – there is no any particular, simple to use methodology to assess company trade credit risk.

The aim of the article – to compose a methodology of assessment company trade credit risk for Lithuanian small and medium enterprises.

In the article, following scientific sources approach, the advantages, risks and key financial and non-financial trade credit risk factors were identified. Based on the scientific sources and expert evaluation, the methodology of company trade credit risk assessment was created. The methodology is based on 10 key indicators identified by the experts. 12 financial ratios and non-financial indicators are being used – current and quick ratio, gross and net profit margin, Altman Z model, debt

ratio, stock and debtors turnover, enterprise age, reputation, number and dynamics of employees. The indicators have been scored. The highest possible score is 100.

The research approves that the methodology suits to be used in practice. It is simple, reliable, cheap, non-time consuming; it is easy to collect data, the data is being formalized and quantified. The disadvantages of methodology – the data is not always reliable and some ratios are of different importance in the different economic sectors. The methodology should be modified to adapt for the different sectors of business.